

Μάθημα 2ο:

Η ωφελιμιστική εκδοχή του φιλελευθερισμού (Μπένθαμ, Μιλ)

Διδάσκων:

Βαγγέλης Παπαδημητρόπουλος

Σκοπός του μαθήματος

Η κατανόηση των βασικών αρχών της ωφελιμιστικής εκδοχής της θεωρίας του φιλελευθερισμού στο έργο των Μπένθαμ και Μιλ.

Η συμπλήρωση του παζλ της πολιτικής θεωρίας του (κλασικού) φιλελευθερισμού.

Ιστορικό-θεωρητικό πλαίσιο

Αγγλία, 18ος-19ος αιώνας

Διαφωτισμός

Τεχνολογική και οικονομική ανάπτυξη

Βιομηχανική επανάσταση

Αποικιοκρατία

Καπιταλισμός, οικονομία της αγοράς

Κοινοβουλευτισμός, αντιπροσωπευτική φιλελεύθερη δημοκρατία

Οι φιλοσοφικές καταβολές της σκέψης του Μπένθαμ (1748-1832)

- Εμπειρικός ρεαλισμός και γνωσιολογικός σκεπτικισμός Χιούμ.
- Ο Χιούμ καταδίκασε ως εμπειρικά αβάσιμες και περιττές τις έννοιες του φυσικού δικαίου, των δικαιωμάτων και του κοινωνικού συμβολαίου.
- Κριτική των μεταφυσικών θεμελίων του κλασικού φιλελευθερισμού των Χομπς και Λοκ.

Βασικές προκείμενες του ωφελιμισμού του Μπένθαμ

- Ο άνθρωπος εκ φύσεως επιδιώκει την ηδονή και αποφεύγει τον πόνο (ηδονιστική λογική και μηχανιστική ψυχολογία του Χομπς).
- Η ευτυχία είναι υποκειμενική και συνίσταται στη μεγιστοποίηση της ωφελιμότητας.
- Η ευτυχία και όχι η σωτηρία είναι ο καθοριστικός στόχος του ανθρώπου.
- Η ατομική ευτυχία είναι η προτεραιότητα της κοινωνίας.
- Η αρχή της ωφελιμότητας έγκειται στη μεγιστοποίηση της ευτυχίας του μέγιστου δυνατού αριθμού ατόμων στην κοινωνία.

Βασικό πρόβλημα του ωφελιμισμού

Αντινομία μεταξύ της ηδονιστικής ψυχολογίας και κοινωνικής συμβίωσης, ατομικότητας και κοινωνικότητας.

Πώς μπορεί να εξασφαλιστεί αφενός η ατομική ευτυχία και αφετέρου η κοινωνική συνοχή;

Η φιλελεύθερη δημοκρατία ως εναρμόνιση του ατομικού με το δημόσιο συμφέρον, ως λογοδοσία των κυβερνώντων έναντι των κυβερνωμένων, ως προστασία των πολιτών από τη δεσποτική εξουσία του μονάρχη ή της αριστοκρατίας.

Το “ελάχιστο κράτος” ως διαιτητής στον οικονομικό ανταγωνισμό και στις ελεύθερες συναλλαγές των ατόμων στην αγορά.

Η ποινική θεωρία ως κοινωνική αγωγή

Ο Μπένθαμ υιοθετεί την εικόνα του νομοθέτη ως παιδαγωγού.

Ο νομοθέτης θα διδάξει στην κοινότητα ότι η ευτυχία του συνόλου ωφελεί κάθε άτομο ξεχωριστά.

Η ευτυχία γίνεται αντικείμενο της νομοθεσίας.

Ο άνθρωπος επιδιώκει την ηδονή και αποφεύγει τον πόνο.

Ο νόμος ανάγεται σε μηχανισμό χειραγώγησης του πόνου μέσω του φόβου που επισύρει η ποινή της τιμωρίας.

Η τιμωρία μέσω της ποινής σκοπεύει στον παραδειγματισμό.

Η ποινική νομοθεσία και η χειραγώγηση του φόβου της τιμωρίας καθίστανται σε ρυθμιστικό μηχανισμό της κοινωνικής ζωής.

Πανόπτικον

Ο σχεδιασμένος κοινωνικός έλεγχος ως αναγκαία προϋπόθεση της αρχής της ωφελιμότητας.

Το Πανόπτικον ως πρότυπο φυλακής που στοχεύει στη μόνιμη παρακολούθηση και στην άγρυπνη επιτήρηση των φυλακισμένων.

Αίσθηση μόνιμης εποπτείας των φυλακισμένων (αμερόληπτος παρατηρητής Σμιθ, ιερή παρακολούθηση).

Ο ψυχολογικός καταναγκασμός ως προώθηση της αρχής της ωφελιμότητας.

Κοινωνικός έλεγχος και δημόσια ζωή

Επειδή από τη θεωρία του Μπένθαμ απουσιάζει η έννοια της δημόσιας ζωής, ο κοινωνικός έλεγχος δεν ασκείται ποτέ συλλογικά από την ίδια την κοινότητα αλλά αποτελεί έργο του ωφελιμιστή νομοθέτη που χειραγωγεί τις ποινές και τις ανταμοιβές.

Αντιπροσωπευτική ωφελιμιστική δημοκρατία

Η αριστοκρατία διέκειτο εχθρικά προς τις ωφελιμιστικές μεταρρυθμίσεις που υποστήριζε ο Μπένθαμ, γιατί τα συμφέροντα της πλειοψηφίας, του μέγιστου αριθμού των πολιτών, απειλούσαν τα συντεχνιακά συμφέροντα της αριστοκρατίας.

Στροφή προς τη θεωρία της δημοκρατίας (Reform Bill, 1832):

- Διεκδίκηση πολιτικών ελευθεριών
- Περιοδικές εκλογές
- Κατάργηση των εξουσιών της μοναρχίας
- Διάκριση των εξουσιών
- Πολιτειακή αναδιοργάνωση

Πρώιμο κράτος πρόνοιας

Σύνδεση ωφελιμισμού με τον οικονομικό φιλελευθερισμό (laissez-faire) του Σμιθ

Η κυβέρνηση οφείλει να:

- Εξασφαλίζει την αυτοσυντήρηση
- Να παράγει αφθονία
- Να ευνοεί την ισότητα
- Να διατηρεί την ασφάλεια

Πρόγραμμα για δωρεάν εκπαίδευση

Κατώτατο όριο μισθών

Επιδόματα ασθένειας

Αποκλεισμός των γυναικών και μεγάλων τμημάτων των εργαζόμενων τάξεων από την ψηφοφορία > πατριαρχία

Βασικές αρχές κράτους στο πλαίσιο της ωφελιμιστικής δημοκρατίας

- Οι άνθρωποι είναι εκ φύσεως εγωιστές και επιδιώκουν το ατομικό τους συμφέρον.
- Σκοπός του κράτους είναι η μέγιστη ευτυχία των ατόμων.
- Η κοινωνία πρέπει να οργανώνεται καταστατικά με τρόπο ώστε τα ατομικά συμφέροντα των μελών να συμπίπτουν με το γενικό συμφέρον.
- Η περιφρούρηση της κυριαρχίας στις διεθνείς σχέσεις.
- Η εσωτερική διοικητική αποτελεσματικότητα.

Η έννοια της πολιτικής στον ωφελιμιστικό φιλελευθερισμό

Η πολιτική διαχωρίζεται από την αγορά, την κοινωνία των πολιτών και την ιδιωτική σφαίρα.

Φιλελεύθερη δημοκρατία

Αγορά

Κράτος

Η Αγορά βασίζεται στον ανταγωνισμό, στο εμπόριο, στις ελεύθερες συναλλαγές και στην ατομική ιδιοκτησία.

Το Κράτος ρυθμιστής/διαιτητής της εύρυθμης λειτουργίας της αγοράς.

Συμβολή και κριτική

- Υπέρβαση των μεταφυσικών προκείμενων των προκατόχων του Μπένθαμ περί φυσικού δικαίου και κοινωνικού συμβολαίου.
- Κριτική και υπέρβαση του απολυταρχισμού μέσω της εγκαθίδρυσης της φιλελεύθερης δημοκρατίας και του κράτους πρόνοιας.
- Αναπαραγωγή της πατριαρχίας με τον περιορισμό του δικαιώματος της ψήφου.
- Κοινωνία της επιτήρησης > ανεστραμμένος δεσποτισμός στο όνομα της ατομικής ελευθερίας

Οι βασικές προκείμενες της σκέψης του Μιλ (1806-1873)

Κριτική του απολυταρχισμού, της τυραννίας της πλειοψηφίας και της υπερβολικής ενίσχυσης της κυβερνητικής εξουσίας (γραφειοκρατία).

Κριτική και υπέρβαση του ωφελιμισμού.

Ο Μπένθαμ αγνοεί το βάθος και τη συνθετότητα των ανθρώπινων συναισθημάτων.

Σκοπός δεν είναι απλώς η ευτυχία αλλά η ανάπτυξη της ατομικότητας, η αυτοκυβέρνηση και η αυτοβελτίωση.

Ο Μιλ δεν ενδιαφέρεται για την παθητική απόλαυση αλλά για την ενεργή δημιουργία αξιών, όχι την απόλαυση της ομορφιάς αλλά τη δημιουργία της ομορφιάς.

Η ευτυχία δεν είναι μόνο ζήτημα ποσότητας αλλά και ποιότητας.

Το “αόρατο χέρι” της αγοράς οδηγεί στην οικονομική ισορροπία και η αρχή της αντιπροσώπευσης παρέχει την πολιτική βάση της για την προστασία της ελευθερίας και την ανάπτυξη της ατομικότητας.

“Θεωρώ την ωφελιμότητα τελικό κριτήριο για όλα τα ηθικά ζητήματα· ωφελιμότητα, όμως, με την ευρύτερη έννοια, ωφελιμότητα, η οποία βασίζεται στα σταθερά συμφέροντα του ανθρώπου ως εξελισσόμενου όντος.”

“Η μόνη ελευθερία, που είναι άξια του ονόματός της, είναι η ελευθερία να επιδιώκουμε το όφελός μας με το δικό μας τρόπο, αρκεί να μην προσπαθούμε να βλάψουμε τους άλλους ή να τους εμποδίσουμε να επιτύχουν το ίδιο πράγμα.”

Μιλ, Περί Ελευθερίας

“Υπάρχει κάποιο όριο ως προς τη νόμιμη επέμβαση της συλλογικής γνώμης στην ανεξαρτησία του ατόμου· και η ανεύρεση αυτού του ορίου, καθώς και η προάσπιση του από κάθε καταπάτηση, είναι τόσο αναγκαία για την καλή κατάσταση των ανθρώπινων υποθέσεων όσο και η προστασία από τον πολιτικό δεσποτισμό.”

Μιλ, Περί Ελευθερίας

Ποιά είναι τα όρια της κρατικής παρέμβασης;

Η προστασία του άλλου είναι το όριο της κρατικής παρέμβασης.

“Ο μόνος λόγος, για τον οποίο μπορεί νόμιμα να ασκείται εξουσία σ’ οποιοδήποτε μέλος μιας πολιτισμένης κοινότητας, παρά τη θέλησή του, είναι η αποτροπή της βλάβης των άλλων.”

Μιλ, Περί Ελευθερίας

Η έλλειψη μόρφωσης, η φτώχεια, η οικονομικές ανισότητες, η πορνογραφία, οι πόλεμοι κλπ. συνιστούν βλάβη;

ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

- Ελευθερία σκέψης
- Ελευθερία συναισθήματος
- Ελευθερία συζήτησης
- Ελευθερία τύπου
- Ελευθερία προτιμήσεων και επιδιώξεων
- Ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι

Ηθική και πολιτική

Συνθετότερη αντίληψη της ανθρώπινης φύσης και πολυσχιδέστερη αντίληψη της πολιτικής.

Στον υπολογισμό της ευτυχίας στο επίπεδο της πολιτικής υπεισέρχονται επιπρόσθετα στοιχεία όπως η ελευθερία, η ατομικότητα και ο πολιτισμός.

Ανωτερότητα των πνευματικών ηδονών > οι άνθρωποι με ανώτερη παιδεία πρέπει να διαθέτουν περισσότερες ψήφους > η δημοκρατία πρέπει να μην μετατρέπεται σε τυραννία της πλειοψηφίας > αριστοκρατία της παιδείας > ελιτισμός

Ελευθερία και πολιτισμός

Ο Μιλ αντιδιαστέλει την ελευθερία τόσο από την έννοια της ωφελιμότητας όσο και από την έννοια της αρνητικής ελευθερίας.

Δέχεται την αρνητική ελευθερία ως δυνατότητα ελεύθερης επιλογής και προστασία της ατομικότητας: **το κριτήριο της αποτροπής βλάβης στον άλλο είναι θέσφατο.**

Συνδυάζει την αρνητική ελευθερία με μια έννοια θετικής ελευθερίας που επιδιώκει:

- την ανάπτυξη της ατομικότητας
- την παιδεία
- την πρόοδο
- τον πλουραλισμό
- την χειραφέτηση
- την καλλιτεχνική δημιουργία
- την δημοκρατία
- την τελείωση της ανθρώπινης φύσης

Ελευθερία και δημοκρατία

Η δημοκρατία δεν αρκείται στην προάσπιση των ατομικών συμφερόντων στο πλαίσιο της αγοράς όπως εκλαμβάνεται από τους Χομπς, Λοκ, Μπένθαμ και Τοκβίλ.

Η δημοκρατία προάγει την αυτοκυβέρνηση και τη συμμετοχή στη δημόσια ζωή.

Η δημοκρατία έχει παιδευτική αποστολή: στοχεύει στη δημιουργία πιο μορφωμένων, ώριμων και υπεύθυνων πολιτών.

Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία επιτρέπει τη μέγιστη δυνατή συμμετοχή των πολιτών στη διαχείριση της εξουσίας και στη λήψη των αποφάσεων ≠ άμεση δημοκρατία.

Η δημοκρατία πρέπει να συνδυάζει την αντιπροσώπευση, τη λογοδοσία, τον επαγγελματισμό και την εξειδικευμένη πείρα ≠ τυραννία της πλειοψηφίας.

Η δημοκρατία ως μέσο διαπαιδαγώγησης τέλειων ατομικών προσωπικοτήτων και ενεργών πολιτών.

Προστασία των μειονοτήτων και πολιτική και κοινωνική χειραφέτηση των γυναικών.

Αντινομία φιλελεύθερης δημοκρατίας

Η ένταση μεταξύ της πληρέστερης δυνατής ελευθερίας του ατόμου και της ενεργού πολιτικής συμμετοχής, ένταση μεταξύ ιδιωτικής και δημόσιας σφαίρας, φιλελευθερισμού και δημοκρατίας.

Η ένταση επιλύεται με την καλλιέργεια των κατάλληλων κινήτρων και στάσεων στα μέλη της κοινωνίας για να εξασφαλιστεί το ενδιαφέρον τους για τα κοινά.

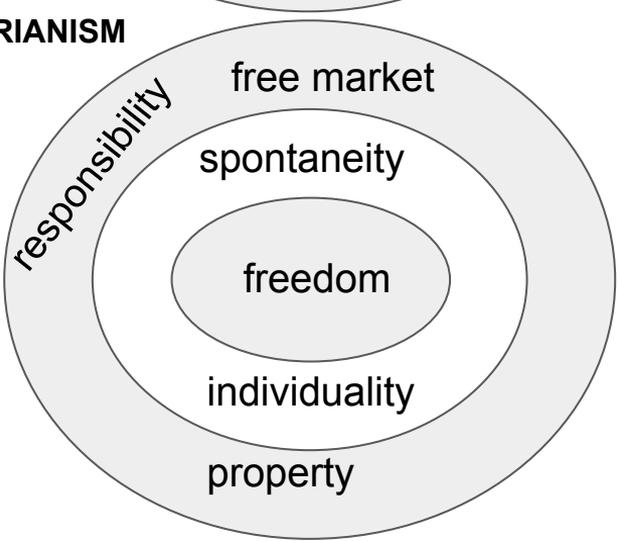
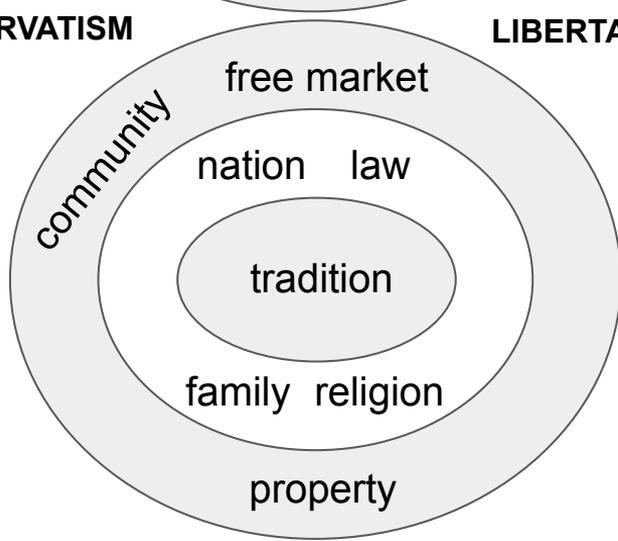
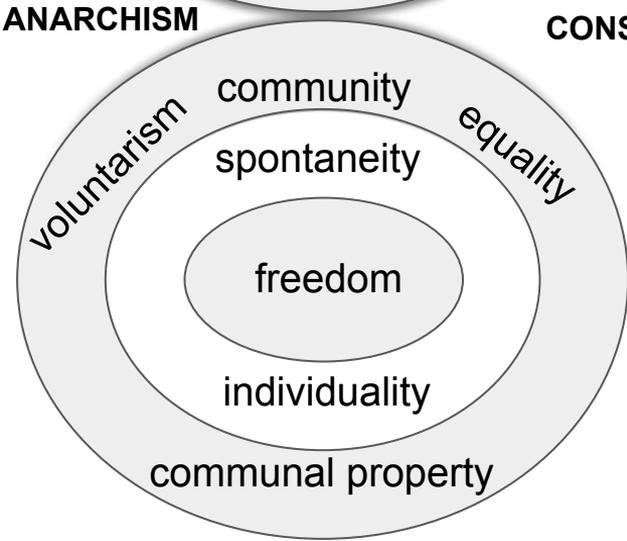
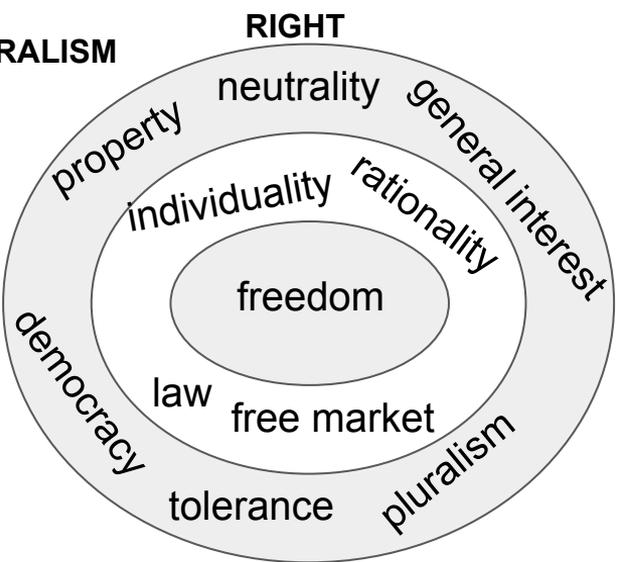
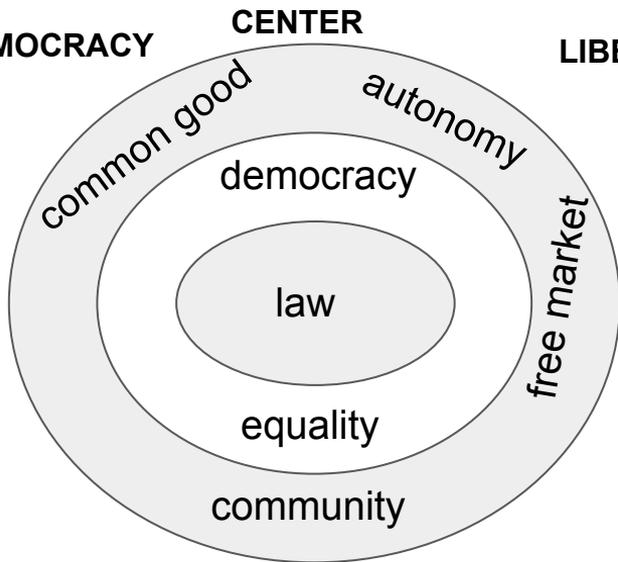
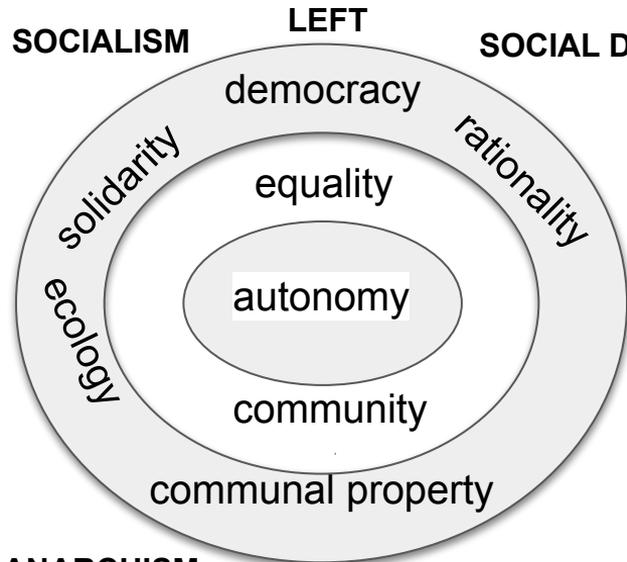
Πολιτικά μέσα για την καλλιέργεια του δημόσιου πνεύματος: δημιουργία θεσμών και μηχανισμών εμπλοκής του συνόλου των πολιτών στα διάφορα επίπεδα της κοινωνικής ζωής, στη διαχείριση της δημόσιας εξουσίας και στη λήψη των αποφάσεων.

Συμβολή και κριτική

- Διεύρυνση του περιορισμένου πλαισίου του ωφελιμισμού του κλασικού φιλελευθερισμού
- Κατοχύρωση διευρυμένων πολιτικών ελευθεριών της νεωτερικότητας και του διαφωτισμού (έκφρασης, σκέψης, τύπου, συναθροίσεων, χειραφέτηση γυναικών, κλπ.)
- Υπέρβαση της εργαλειακής θεώρησης της δημοκρατίας προς την κατεύθυνση μιας σοσιαλδημοκρατίας που στοχεύει στην αρμονική συνύπαρξη του κράτους πρόνοιας και της αγοράς
- Εκπαιδευτικός ελιτισμός των διανοουμένων που έχουν περισσότερες ψήφους από τους υπόλοιπους πολίτες

Βασικά στοιχεία κλασικού φιλελευθερισμού 17ου και 18ου αιώνα

- Ορθολογικότητα
- Ατομικότητα, εργασία, ατομική ιδιοκτησία, περιουσία
- Αρνητική ελευθερία, προστασία της ιδιωτικότητας
- Κατοχύρωση πολιτικών ελευθεριών: ελευθερία επιλογών, ελευθερία σκέψης και έκφρασης, ελευθερία τύπου, ελευθερία συναθροίσεων
- Ανεκτικότητα, πλουραλισμός
- Επιστημονική και πολιτισμική πρόοδος, κοινωνική ευημερία
- Αντιπροσωπευτική φιλελεύθερη δημοκρατία
- Ουδετερότητα του κράτους ως προς τις επιμέρους αξίες των πολιτών (βλ. ανεξιθρησκία)
- Καπιταλισμός, οικονομία της αγοράς, ανταγωνισμός, ελεύθερες συναλλαγές

ΣΥΝΟΨΗ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ

- Ηθική φιλοσοφία Μπένθαμ
- Πολιτική φιλοσοφία Μπένθαμ
- Ποινική θεωρία και Πανόπτικον στον Μπένθαμ
- Κράτος και Δημοκρατία στον Μπένθαμ
- Ηθική φιλοσοφία Μιλ
- Ελευθερία και πολιτισμός στον Μιλ
- Ελευθερία και δημοκρατία στον Μιλ
- Αρχές ωφελιμισμού στον Μπένθαμ και στον Μιλ
- Αρχές φιλελεύθερης δημοκρατίας στον Μπένθαμ και στον Μιλ
- Η αντινομία του φιλελευθερισμού και η προτεινόμενη επίλυσή του στους Μπένθαμ και Μιλ